

Trubarjev *Philopatridus Illyricus*

France Novak (Ljubljana)

IZVLEČEK: V sestavku avtor kritično obravnava slovenski prevod Trubarjevega psevdonima *Philopatridus Illyricus* z izrazoma *rodoljub ilirski* in se odpoveduje svoji nekdanji domnevi, da se nanaša na Matijo Vlačiča Ilirika.

ABSTRACT: The author critically examines the Slovenian translation of Primož Trubar's pseudonym *Philopatridus Illyricus* – that is, *rodoljub ilirski* 'the Illyrian patriot' – and rejects his earlier hypothesis that this was actually the pseudonym of Matija Vlačič Ilirik.

1 Trubarjev *Philopatridus Illyricus* ne bi smel biti problem, saj je splošno znano, da je Trubarjev psevdonim v prvi slovenski knjigi. Meni je kljub temu postal problematičen zaradi slovenske ustreznice *rodoljub ilirski* (Rupel 1966, 16). V tej obliki lahko namreč vzbujajo napačne predstave, saj je beseda *ilirski* dobila v slovenščini po Trubarjevem času več novih pomenskih odtenkov, sam Trubar pa tudi drugi slovenski pisci tega časa je v slovenščini niso uporabljali.¹ To je bilo vzrok za prvi pomislek. Drugi pomislek sem imel zaradi tega, ker je bil *Philopatridus Illyricus* uporabljen v bližini pridige o veri, ki jo je napisal Matija Vlačič Ilirik – Matthias Flacius Illyricus. Zato sem sklepal, da je morda s tem vzdevkom mišljen avtor pridige o veri – Matthias Flacius Illyricus. Pridevnik *illyricus* sem spraval v zvezo z njim. To misel sem tudi dvakrat zapisal, in sicer v Novak 2001, 116–117 in Novak 2004, 36, v opombi. Po natančnejšem pregledu gradiva spreminjam trditev: *Philopatridus Illyricus* je psevdonim za Primoža Trubarja. Pojdimo po vrsti.

1.1 P. Trubar uporablja to ime na naslovnici TC 1550. Navajam kontekst:

Catechifmus

In der Windifchenn Sprach/
ſambt einer kürtzen Außlegung
in gefang weiß. Item die Lita =

¹ Trditev je postavljena na podlagi podatkov kartoteke popolnega izpisa slovenskega besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.

nai vnd ein predig vom rechten
Glauben/ gefelt/ durch
Philopatridum
Illyricum.

Anu kratku Poduuzhene skate=
rim vřaki Zhlouik more v=
nebu pryti.

Problem je bil v tem, na kaj se nanařa *gefelt/ durch Philopatridum Illyricum* (sestavil Philopatridus Illyricus). Če bi veljal za celoten naslov, bi řlo za Trubarjev psevdonim, če bi veljal samo za zadnji podatek *ein predig vom rechten Glauben/ gefelt/ durch Philopatridum Illyricum*, bi se nanařal na Matija Vlačića Ilirika. Ker gre za drugo poved v naslovu, se mi je zdel pomislek kar verjeten.

2 Glavni podatek o stvari pove že sam Trubar v publikaciji *Register vnd summarifcher Inhalt ...* Tübingen, 1561. Na strani B III a o TC 1550 pravi: *Diß Büchlin ift deß Trubers erfte Prob/ ob man auch die Windifchen Sprach/ schreiben vnd lesen möchte/ wölches er heimlich vnnd vnder einem erdichten Namen/ (von wegen/ daß jme die Superattendenten der Truckereyen/ an zweyen orten/ zur zeitt deß Interims/ gemelt Büchlin/ zutrucken nicht wolten gestatten) hat müffen trucken laffen/ daffelbig helt inn sich dife nachuolgende Stuck.*²

Drugo mesto v tej publikaciji, ki pojasnjuje to vprařanje, je 19. točka: *Am letften/ ift ein gantze Predig/ von dem Wort/ Glaube/ vnd von Glaubens eigenfchafft vnd würckungen/ colligiert auß Illyrici Büchlin/ de voce & re fidei* (TR 1561, B III a).³

Trubar sam pove, da je publikacijo izdal pod izmiřljenim imenom. Psevdonima ne povezuje s piscem pridige Ilirikom.

2.1 Matija Vlačić Ilirik je bil znan pod imenom *Illyricus*, kot smo videli že iz Trubarjevega navedka (TR 1561, B III a), enako je v Kreljevem nařtevanju reformacijskih teologov *Illyrikuf* (KB 1566, E 6) ali pa s celotnim imenom, npr. *Illyricus*, *Mathias Flacius* s. [glej] *Flacius Illyricus*, *Mathias* (VD 16, Band 9, str. 626).

Da bi za Vlačića veljal *Philopatridus Illyricus*, nisem dobil nikjer izpričano.

² V prevodu se glasi: Ta knjiřica je Trubarjev prvi poskus, ali bi se tudi slovenski jezik dal pisati in brati; moral jo je dati tiskati na skrivaj in pod izmiřljenim imenom (ker mu nadzorniki tiskarn v dveh krajih za časa interima natisa omenjene knjiřice niso hoteli dovoliti). Le-ta vsebuje tele razdelke. Rajhman 1986: 43.

³ V prevodu: Na koncu je celotna pridiga o besedi vera in o lastnostih in učinkih vere, povzeta iz Ilirikove knjiřice *de voce & re fidei* (Rajhman 1986: 49).

Nima ga Mijo Mirković v monografiji *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb 1960. Tudi VD 16 pozna to ime samo za Trubarjev psevdonim (VD 16, Band 16, str. 58).

3 Poglejmo še vzorec naslovov knjig slovenskih protestantskih piscev, da bomo videli, kakšno vlogo imajo imena na takih mestih. V vzorec naslova štejemo, kar je na prvem mestu na naslovnici in kar je pred naslovom v drugem jeziku, če je naslov v dveh jezikih, ali pred kakim citatom. Glavni vzorec ima praviloma dolg naslov in ime prireditelja, omenjenega na koncu ali proti koncu naslovnega teksta. Torej velja za vso knjigo. Tudi, če obsega več kot eno poved, kar je uporabljeno v TC 1550. Model dela povedi, ki kaže na sestavljalca ali prevajalca knjige, je praviloma tak kot v nemških naslovih: trpni deležnik + prislovno določilo vršilca dejanja; v nemščini *gefelt/ durch Philopatridum Illiricum*, v slovenščini pa *te fo prepifane od aniga Peryatila vfeh Slouenzou*. Trpni deležniki, ki se uporabljajo, so še: *zveistu preobernen*, *zveistu tolmačen*, *zastopnu izložen*, *iztolmačen*, *zložen*, *vkupe zbran*, *stolmačen* ipd. (Berčič 1968, 168–250).

3.1 Prireditelj je imenovan na naslovnica naslednjih izdaj: TC 1550 (durch *Philopatridum Illiricum*), TA 1550 (od aniga *Peryatila vfeh Slouenzou*),⁴ TT 1557–1558 (Skufi Primosha Truberia), TT 1560 (skufi Primosha Truberia Crainza), TL 1561 (SKVSI PRIMOSHA Truberia Crainza), TAr 1562 (skufi Primosha Truberia Crainza), TPs 1566, TC 1567 (nekoliko prilagojen vzorec), TL 1567, TP 1567, TPs 1567 (od P. Truberia, s. Krelia, inu od drugih sloshene), TC 1574, TP 1575 (nekoliko prilagojen vzorec), TC 1575 (skufi Primosha Truberia), DPa 1576 (šeše v drugi, nemški varianti naslova je *Durch. M. Georgium Dalmatinum*), TT 1577 (od Primosha Truberia), DB 1578 (skusi Iuria Dalmatina), TM 1579 (Skusi Iansha Tulszhaka), TC 1579, DPr 1580, TT 1581–82 (skufi Primosha Truberia Crainza Raftzhizheria), DB 1584 (fkusi IVRIA DALMATINA), DC 1584, DM 1584, BH 1584 (ADAMI BOHORIZH), TPo 1595, DM 1595, TfC 1595, ZK 1595 (SKVSI Iansha Snoilfhika). Ta vzorec je močno prevladujoč. Uporabljala sta ga zlasti Trubar in Dalmatin. (Prim. Berčič 1968, 168–250).

Tudi vzorec naslova kaže, da je *Philopatridus Illyricus* v TC 1550 Trubarjev psevdonim.

3.2 Podatki o avtorjih prevedenih ali prirejenih del se navajajo sprva redkeje, proti koncu obdobja pa čedalje pogosteje, vendar so njihove omembe pred imenom prireditelja, bodi da so sestavni del prvega glavnega dela naslova, npr. HISHNA POSTILLA D. MARTINA LVTHERIA (TPo 1595) ali pa KATECHISMVS DOCTORIA MARTINA Luthra (ZK 1595). Tudi ta podatek bi kazal na to, da mesto *Philopatrida Illyrica* ne kaže na avtorja enega izmed besedil, vključenih v TC 1550.

⁴ Prvi dve knjigi imata najprej naslov v nemščini, šeše na drugem mestu je slovenski. Pri drugih knjigah v slovenščini je na začetku slovenski naslov.

4 Oglejmo si naslovnico druge Trubarjeve knjižice, ki je izšla hkrati s Catechismom, to je TA 1550. Tudi ta ima najprej naslov v nemščini:

Abecedarium

vnd der klein Catechifmus
In der Windifchen
Sprach.

Ane Buquice/ is tih fe ty
Mladi inu preprofti Slouenci
mogo lahko vkratkim zhafu
brati nauuzhiti/ Vtih fo tudi
ty vegfhy ftuki te kerfzhanfke
Vere inu ane Molytue/
te fo prepifane od ani=
ga Peryatila vfeh
Slouenzou.

Zanimivo je, da imamo v drugi Trubarjevi knjigi (TA 1550) slovensko varianto nemško-latinskega psevdonima iz TC 1550 – od aniga *Peryatila vfeh Slouenzou*. Namesto pridevnika *illyrikus* imamo tu ime *Sloveni*. Spet moramo opozoriti na to, da v takratni slovenščini ni pridevnika *ilirski*. Do neke mere bi ga lahko nadomeščal pridevnik *slovenski*, katerega glavni pomen bi bil »slovanski s tistega dela ozemlja, kjer je bila rimska provinca Ilirik«.

4.1 Ker je *Philopatridus Illyricus* psevdonim iz naslova v nemščini, je namenjen nemškemu jezikovnemu okolju in ker je v latinščini, je značilen tudi za latinščino tistega časa. Ni najboljša rešitev, če ga v slovenščino prevajamo dobesedno *rodoljub ilirski*. Avtorjev ustreznik je *Peryatil vfeh Slouenzou*. Sklepam, da je *perjatil vseh Slovincov* po vsebini pravi ustreznik za nemško-latinski *Philopatridus Illyricus*.

4.2 O pravilnosti takega sklepanja imamo še en dokaz. Krajevno ime *Ilirik* se uporablja v Bibliji, in sicer v Pavlovem pismu Rimljanom (Rim 15, 19). To mesto se v Vulgati glasi: *ita ut ab Ierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim evangelium Christi* (Vulgata 1946, 1068), pri Lutru pa: *Also/ das ich von Jerusalem an vnd vmbher bis an Illyricum/ alles mit dem Euangelio Christi erfüllet habe* (Luther 1545, 2293). Ime pozna tudi slovenski prevod Svetega pisma: *Vse od Jeruzalema tja do Ilirika sem v velikem krogu dopolnil Kristusov evangelij* (SP 1996, 1702). Če upoštevamo te podatke in primerjamo med seboj psevdonima iz TC 1550 in iz TA 1550, lahko sklepamo, da gre tudi pri pridevniku *illyricus* za nemško-latinsko varianto psevdonima, pri imenu *Sloveni* pa za slovensko, saj tako Trubar kot tudi Dalmatin prevajata ta del Pavlovega pisma Rimljanom z izrazom *Slovenske dežele*: *Taku, de sem od Ierufaleme inu undukai okuli noter do te Slouenske deshele napolnil steim Euangeliom Criftuseuim* (TT 1560, 24 b–25 a); ... *Taku, de sim jeft*

od Ierusalem, inu okuli notèr do **Slovenfke deshele**, vfe s'Criftufovim Evangeliom napolnil (DB 1584, III, 88 a).

Ilirik je rimska provinca na severozahodnem delu Balkanskega polotoka (Kastelic 1990: 106). Trubar in Dalmatin sta ga prevajala *Slovenske dežele*, kar pomeni v tistem času to, kar poimenujemo danes *slovanske* in slovanski vključuje tudi privednik slovenski. V Trubarjevem času ni ta provinca več obstajala. Namesto *ilirski* bi Trubar uporabljal *slovenski*. Treba je povedati tudi to, da je bilo v Trubarjevem času na tem ozemlju drugačno stanje kot za časa Rimljanov. Kasneje je izraz *ilirski* prišel v rabo tudi v slovenščino, in sicer v drugačnih pomenih. Če bi prevajali *Philopatridus Illyricus* kot *rodoljub ilirski*, bi se nekako približali Trubarjevemu pojmovanju, vendar ne natančno. Ta pot niti ni potrebna, ker je avtor sam dal slovenski ustreznik latinskemu psevdonimu – *Peryatil vfeh Slouenzou*. Pa tudi ta psevdonim je treba pojasniti: Slovenec je takrat pomenil tudi druge Slovane, Slovence avtomatično neposredno. Pomemben je pri tem zaimek *vseh*. Pri psevdonimu ni mislil samo na Slovence v današnjem smislu, če želi poudariti samo ta pomen, potem jih imenuje tudi z bolj natančnim izrazom oz. izrazi, saj velikokrat uporablja pokrajinska imena. To razlaganje bi bilo najenostavnejše.

4.3 Rodoljub ilirski torej kot prevod ni dober, ker je preveč prekrit z novejšimi pomeni, ki so prišli v slovenščino kasneje in ne odražajo natančno tiste misli, ki jo je Trubar izrazil v nemškem jeziku s pomočjo latinskih izrazov, v očitnem slovenskem ustrezniku pa kot *prijatelj vseh Slovencev*.

Viri in literatura

- Berčič 1968 = Branko Berčič, Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts, Bibliographie, *Abhandlungen über die slowenische Reformation*, München 1968, 163–250.
- Kastelic 1990 = Jože Kastelic, Ilirik, *Enciklopedija Slovenije 4*, Ljubljana 1990, 106–107.
- KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg 1566.
- Luther 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia, Das ist die ganze Heilige Schriff, Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg 1545, I–III, München 1974.
- Mirković 1960 = Mijo Mirković, *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb 1960.
- Novak 2001 = France Novak, Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme, Zbornik posvetovanja *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*, Ljubljana 2001, 103–120.
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, (Zbirka Linguistica et philologica), Ljubljana, 302 str.
- Rajhman 1986 = Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana 1986.
- Rupel 1966 = Mirko Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Druga dopolnjena izdaja, Ljubljana 1966.

- Sveto pismo 1966 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov, Ljubljana 1996.
- TA 1550 = Primož Trubar, *Abecedarium vnd der klein Catechismus*, Tübingen 1550.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen 1550.
- TR 1561 = Primož Trubar, *Regifter vnd summarifcher Inhalt*, Tübingen 1561.
- VD 16 = *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts, I. Abteilung, Verfasser–Körperschaften–Anonyma*, 1–22, Stuttgart 1983–1995.
- Vulgata 1946 = *Biblorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam*, Nova editio, Curavit Aloisius Gramatica, 1946.

Primož Trubar's Philopatridus Illyricus Summary

This article critically examines the Slovenian translation of Primož Trubar's pseudonym Philopatridus Illyricus used in his first book, Catechismus (Catechism, TC 1550). The pseudonym was translated as rodoljub ilirski 'the Illyrian patriot' despite the fact that the word ilirski is unknown in the Slovenian language that Trubar used. However, in his Abecedarium (Abecedary), which was published simultaneously with Catechismus, he used the Slovenian equivalent of the Latin Philopatridus Illyricus – that is, Peryatil vseh Slouenzou 'a friend to all Slovenians'. The author rejects his earlier hypothesis that Philopatridus Illyricus actually referred to Matija Vlačič Ilirik (a.k.a. Matthias Flacius Illyricus).